

CATÁSTROFE DE BENS

Mesa redonda - Debate

O pasado día 9 de outubro tivo lugar na Sala Fonseca de A Coruña o que foi o primeiro debate público tras o accidente ocorrido no vertedeiro de Bens, que sacou a palestra pública a grave situación da xestión do lixo urbano na Coruña, e por extensión no resto do país. Organizado por ADEGA, participaron no debate Ramón Vidal Romaní, Xosé González Ferreira, Manuel Soto e Oliva Nuñez, estando convidados representantes do Concello de A Coruña e de Ferogasa, pero que non asistiron. O escritor Manuel Rivas faría a presentación e a moderación do debate. A asistencia ao acto dunhas 300 persoas puxo de manifesto o interese e a sensibilidade que o tema despertou en A Coruña.

Manuel Rivas:

Boas noites. Gracias por acudir a esta chamada, por estar aquí. Aínda que en algúns meios saíu equivocada a noticia, estamos moitos e moitas, pero creo que estaríamos moita máis xente se saíra axeitadamente anunciado na prensa (nun xornal aparece anunciado para mañá). Antes que nada dicir que foron tamén convidados a estar presentes o Concello de A Coruña, que non respondeu, e representantes da empresa concesionaria de recollida de lixo, Ferogasa, que enviou un fax declinando a súa participación.

Resulta obrigado un recordo para unha persoa, Xoaquín Serantes, cidadán da Coruña, que faleceu como consecuencia deste desastre, e a nosa condolencia para coa súa familia. Recordar este feito que á veces se esquece. E por suposto, con independencia de calquera opinión co que pasou e do que hai que facer, penso que hai que mostrar a nosa solidariedade coas persoas, cidadáns coruñeses, que permanecen no polideportivo en condicións bastantes semellantes ás dos refuxiados dunha guerra.

Tocame a mín dicir unhas verbas de presentación. Eu viña camiño do acto pensando nun relato de Italo Calvino, nunha especie de memorias nas que reflexiona sobre o feito de que a súa única colaboura no traballo doméstico ven sendo ao final do día o baixar a bolsa do lixo, e vai contando como nese intre se lle ocorren moitísimas cousas, nun acto de especial inspiración

para el e para outros. Mesmo o poeta Rafael Morales poido escribir neses momentos algún soneto. É dicir, o lixo pode inspirar outro tipo de ideais e de pensamentos. Ese soneto que se chama "Prático doloroso do cubo de basura", do que eu lerei neste acto espontáneo só unha parte:

Un vello cubo suxo e resinado, desde o teu corazón a pena envía o pranto do homilde e do olvidado.

O primeiro motivo de reflexión é que despois dese feito dramático ocorrido hai case un mes, sexa este o primeiro acto nesta cidade, e hai que agradecer-llo á iniciativa de ADEGA, o primeiro acto, o primeiro foro, a primeira asemblea cidadá onde se discute e se reflexiona sobre o silencio, sobre o problema, e sobre o silencio tamén. Efectivamente, eu penso que o feito en sí é moi dramático, pero aínda se intensifica o drama ao observar esta parálise social, esta especie de silencio non sei se dos cordeiros. Eu penso que, dese logo, iso ten pouco que ver coa democracia como goberno do pobo. É a primeira reflexión que se me ocorre.

Nun libro moi interesante publicado este ano por un filósofo francés chamado Pascal Braner, o autor fala do crecente proceso de substitución do concepto de cidadán, cidadán demócrata, cidadán participativo, polo concepto de consumidor. E eu pergunto se aquí se nos considera cidadáns, ou se se

simplemente se nos está xa a considerar exclusivamente como un colectivo de consideres, aos que só se nos pode dirixir a palabra en forma de publicidade ou propaganda.

Isto é o que quería dicir de entrada, e vou a presentar aos participantes. Pero antes, dividiremos o acto en dúas partes. Nunha primeira rolda de intervencións e debate pretendemos facer unha análise do sucedido no vertedeiro de Bens, facendo fincapé nos puntos obscuros ou aínda non aclarados, que estivo a pasar aí durante 20 anos tras esa cortina ou esa ficción na que viviamos nesta cidade. Nunha segunda rolda de intervencións o que nos interesará será sacar conclusións positivas do sucedido, e propor alternativas para o futuro, sobre o que hai que facer co lixo na Coruña e no resto do país.

En primeiro lugar, falara-vos Ramón Vidal Romani, Catedrático de Xeodinámica da Universidade da Coruña, e Director da Oficina de Transferencia de Resultados da Investigación (OTRI) desta universidade.

Ramón Vidal Romani:

Neses mesmos días celebraba-se aquí a Cuarta Reunión Nacional de Xeomorfología, na que interviron mais de 100 especialistas, e que na súa clausura abordou o problema da catástrofe de Biescas nos Pirineus. Nesta reunión analisou-se o suposto carácter bíblico destas catástrofes: imprevisíbeis, imparábeis... cousa de deus en definitiva. Pero polo contrario, puxo-se de manifesto que no caso de Biescas, as pequenas barraxes que habia ao longo do río e que tiñan como finalidade conter a auga e o barro que caeu levaban cheas desde hai ao menos vintecindo anos. Esa foi unha das causas do desastre, até o punto de que compañeiros meus que estudaron o ocorrido en Biescas dixeron que de catástrofe natural nada, de imprevisíbel nada... o que houvo foi un abandono dos mecanimos de seguridade ademais da ubicación incorrecta do camping.

Sorprendeunos nos transcurso da Reunión esta nova catástrofe, pretendidamente natural, imprevisíbel, cousa de deus... A min pareceume insultante que por parte dos responsábeis se dixera que non habia maneira de controlar o vertedeiro, e mais cando se comezou a alarmar á poboación dicindo que habia risco de que cairan outras oitocentas mil toneladas de lixo, sen poder facer nada. Nese momento intervin na prensa, primeiro na foránea, xa que aquí non habia eco algún de canto se dicía, e despois na prensa local, ao chegaren as noticias por axencias de fora. A miña intención era tranquilizar á xente, dicindo que non habia o perigo que se afirmava, e que mais ben me parecía unha cortina de fume para agachar outros problemas

que ao longo deste mes foron saíndo a luz.

Por outro lado, temos aquí unha empresa, a Universidade de A Coruña, con un presuposto duns 8 mil millóns de pesetas ao ano, con perto de mil investigadores, que difunde en toda Galicia o catálogo da Oficina de Transferencia de Resultados de Investigación (OTRI), que recolle os diversos departamentos e liñas de investigación existentes. Entre elas aparecen algunhas como contaminación ambiental, contaminación por metais pesados no meio mariño, tratamento de augas residuais, tratamento de augas naturais contaminadas... Pero a pesar de que o Reitor mandou unha carta ao sr. alcalde, non houvo resposta nengunha. Por que non se aproveitou esa axuda, non o sei.

Por último, quería indicar que tanto o vertedeiro vello como o novo cumprian certas condicións, ao estaren situados en zonas con substrato non permeábel, granito moi impermeábel, e cun baixo risco de contaminación de acuíferos porque nesa zona non hai acuíferos de importancia. Os problemas que xurdiron deven-se a que os vertedeiros teñen unha capacidade limitada, non podendo verter neles indefinidamente. En Bens escedeu-se a capacidade do vertedeiro.

Manuel Rivas:

Xosé Glez. Ferreira, enxeñeiro da empresa OTT-CONSA, é coautor dun proxecto de recollida selectiva e reciclaxe para a península do Morrazo. Entre outras experiencias participou no plan piloto de reciclaxe na cidade de Córdoba. Ten a palabra.

X. González Ferreira:

Hoxe atopamo-nos aquí para falar dun tema case anedótico, poisw eu creo que todo o que aconteceu debe facer-nos pensar que é o que estamos a facer co lixo; que é o correcto facer co lixo, esa debe ser a reflexión, mais que vender zonás catastróficas e facer unha desmesura do que aconteceu.

Eu diría que o derrube desta montaña de lixo deveu-se a tres factores. Primeiramente, ao perigoso que resulta cando servizos esenciais se poñen en mans de empresas privadas que teñen a lexitima e lóxica aspiración de maximizar beneficios. E isto está ocorrendo en España con diversos servizos, ao revés do que sucede por exemplo en Alemaña ou en Inglaterra onde a xestión do lixo está mais ben en mans públicas. O negocio do lixo en España move da orden de 300 a 500 mil millóns de ptas ao ano. Hai interese en que cada vez se produza mais lixo, porque cada quilo son 7 ou 10 ptas mais.

Por outro lado, a explicación física ao derrumbe da montaña de lixo, situada sobre un plano inclinado, é perfectamente posíbel dacordo coas leis da mecánica. Non só neste caso, senon en xeral, os vertedeiros andan, moven-se, e cando non se construen en trincheiras senon en área, o que se fai é construír eso que chamamos

muros, pero que non son outra cousa que diques de terra. Ademais da pendente, a auga da chuvia, actuando como un lubricante, fai que a montaña caia. O vertedeiro ten algúns erros, ao meu entender, como é a ausencia de canais que separen a auga de choiva e eviten a entrada dese lubricante dentro dos residuos. Devería ter, xa que é un vertedeiro de media densidade con fermentación anaerobia, uns tubos de drenaxe do biogás. Ao non existiren, a formación de bolsas de biogás axuda ou favorece o deslizamento. A ubicación non é a máis axeitada, ao estar tan perto do mar. E aínda que a lexislación vixente obriga a impermeabilizar, o máis preocupante é a contaminación por escorrentía, procedente de auga de chuvia que lava o lixo e arrasta os contaminantes, neste caso directamente ao mar.

Pero en realidade, a verdadeira catástrofe é non afroantar adecuadamente a xestión do lixo. O que pon de manifesto o desplome do vertedeiro é que preferimos estar nunha cidade cun bonito estadio, con un gran xogador ou xogadora, e esquecernos do lixo. Non é ningún secreto que a reciclaxe e a xestión ecolóxica do lixo nunca é un negocio en termos económicos, senon que é un negocio de vida, de supervivencia. Por elo, eu non quixera abrir demasiadas brasas contra este concello, pois hai aí 50 puntos nos que podería haber problemas semellantes aos aquí.

Falamos de que producimos 1 quilo de lixo por día cada un de nós. Pero se sumáramos todo o lixo que producimos na nosa actividade despilfarradora, na nosa cultura de usar e tirar, depredadora, podemos chegar aos 17 quilos diarios só de residuos sólidos. A ese despilfarro, a ese esquilme da nai terra hai que poñer algún tipo de reparo, e o vertedeiro como sistema por pon de manifesto unha estratexia enganada.

Por último, a parte quizá máis negativa de todo isto é a mensaxe subliminal, que nos di que queimemos, xa que así non necesitaremos vertedeiro, o que é falso, como logo veremos. Un vertedeiro como unha instalación ben levada é necesaria, e é necesaria a reciclaxe, que hoxe pode chegar ao 70% do lixo ou máis.

Manuel Rivas: Isto de ouvir falar a un enxeñeiro da nai terra é algo para mín mui inusual; quizá algo se move por aí a raíz deste tema. Quen vos vai falar a continuación é Manuel Soto Castiñeira, Secretario Xeral de ADEGA, que é a Asociación ecoloxista que moveu este acto. El é tamén Profesor Titular de Enxeñería Química na Universidade da Coruña.

Manuel Soto Castiñeira:

Adega manifestou que o vertedeiro era incontrolado na súa xestión, existindo por tanto un alto risco de que pasara o que pasou. Un informe realizado pola entón Universidade de Santiago hai dez anos (1986), puña de manifesto a carencia dunha balsa de recollida de lixiviados (augas residuais) así como da estación de tratamento que tamén era perceptiva. Carecía asimismo de sistema algún de drenaxe e evacuación desas augas residuais, feito que puido contribuir ao derrube do vertedeiro, de por si altamente inestábel ao situarse nunha ladeira de elevada pendente. E carecía dunha rede de evacuación de gases. Estes e outros problemas foron tamén postos de manifesto por un informe máis recente (1995) resultado dun curso medioambiental, curiosamente organizado polo propio concello. Lixiviados e incendios foron denunciados reiteradamente por diversos colectivos ecoloxistas ao longo destes anos.

Os lixiviados presentan unha contaminación entre 10 e 20 veces a das augas residuais urbanas, e ademais conteñen toda unha relación de metais pesados que os converten en altamente preocupantes para o meio mariño. Pode que o efecto visual deses lixiviados no mar non sexa moi evidente, pero o vertedeiro de Bens é unha fonte máis, unha fonte significativa, de toda esa contaminación que desde terra está indo a parar aos mares e océanos, e convertendo o meio mariño, fonte de vida e de alimentación, nun verdadeiro estercoeiro químico. Outro aspecto preocupante da xestión do vertedeiro durante estas décadas son os contínuos incendios que tiveron lugar, pondo de manifesto esa combustión incontrolada do lixo que dá lugar á formación de novas substancias tóxicas, que van a estar presentes tanto nos lixiviados como nos fumes. E toda esta contaminación continuada ao longo de anos e anos é máis preocupante para nós que o propio accidente en si.

Por elo, e a estas alturas, cando ademais na Coruña se recolleron no último ano miles de sinaturas a favor da reciclaxe, cando se cursaron solicitudes de diálogo co señor alcalde por parte dos grupos ecoloxistas, cando mesmo o alcalde levou ante o xuíz a membros de grupos ecoloxistas desta cidade por reclamar ese diálogo no pleno dun concello, ninguén poderá dicir que as autoridades non eran coñecedoras desta problemática.

Pero non todas as responsabilidades neste tema son do concello de A Coruña, titular das instalacións e responsábel da xestión do lixo segundo a Lei de RSU de 1975. Existe tamén unha Consellería de Sanidade que debería ter inspeccionado e tomado medidas sobre un foco de contaminación e risco para a saúde das persoas, a escasos metros de núcleos habitados, existe unha Secretaría Xeral de Protección Civil que xuntamente coa Policía Ambiental depende da Consellería da Presidencia, e que en teoría está para vixiar este tipo de situacións e tomar a tempo as medidas oportunas. Iso sen esquecer a responsabilidade que ten a Xunta na xestión do lixo a nivel de toda Galicia.

É significativo o caso de Ponta Roncudo, unha das mellores zonas percebeiras de Galiza, onde hai dous anos se comezou a verter o lixo nunha ladeira a poucos metros do mar e a queimá-lo, sen que as denuncias dos veciños e de ADEGA serviran para nada. Hai entón claramente unha responsabilidade da Xunta na situación de vertido incontrolado (un 80% de todo o lixo) que padecemos na Galiza.

Manuel Rivas:

Parecería que hai unha especie de fixación cos lugares máis fermosos para colocar vertedeiros, ou unha especie de instinto mítico que leva a colocar un vertedeiro en Fisterra, buscando o poente ou o crepúsculo, en Ponta Roncudo, e noutras paraxes similares. Por último falará Oliva Nuñez, estes días venvida á Coruña como tripulante do barco Sirius, e que é Secretaría de Saúde e Meio Ambiente de Greenpeace-España.

Oliva Nuñez:

Xa se comentaron as razóns que levaron ao derrube do vertedeiro, razóns que non fixeron a súa aparición da noite para a mañá se non que levaban aí moitos

anos, polo que a min me gustaría situar o ocorrido nun problema que existe non só na Galiza senon en todo o Estado Español, que é a situación dos vertedeiros de RSU que máis que controlados habería que dicir se están legalizados. Tráta-se de vertedeiros que están localizados xunto a ríos, contaminando aquíferos de forma irreversible, e todo isto en contra da propia Lei de eliminación de residuos sólidos urbanos, que di, entre outras cousas: "A eliminación de RSU deberá levar-se a cabo evitando toda influencia perxudicial para o solo, vexetación e fauna, a degradación da paisaxe, a contaminación das augas e do ar e en xeral todo o que poda atentar contra o ser humano e o meio ambiente que o rodea". Moi poucos vertederios cumpren con esta lei.

Habería que buscar a razón de por qué se dá esta situación. E é pola falta absoluta a nivel estatal dun plan de xestión de RSU baseado nuns criterios ambientais. Xunto a este plan tería que existir tamén unha lei de envases e embalaxes que cumprira eses requisitos. Non hai a nivel estatal un programa que apoie aquelas alternativas de xestión de RSU que eviten esta situación nos vertedeiros, situación que só serve para favorecer o discurso dos promotores de alternativas non ambientais.

DEBATE

Aliás dalgunhas preguntas encamiñadas a profundizar ou a aclarar algúns dos puntos abordados polos ponentes, a participación do público puxo de manifesto a impotencia e a falta de información que sufreron e seguen a sufrir os máis directamente afectados. Para Vidal Romaní existiu un total control da información pública, polo que se mostra pesimista sobre calquera proceso xudicial. Como alternativa propoñen-se accións colectivas e o agrupamento e reorganización social.

Outras persoas pidiron explicacións sobre os posibles riscos para a saúde das persoas e dos traballadores do lixo. Ferreira opinou que é necesario evitar o medo

ao vertedeiro, pois se ao mesmo só van residuos sólidos urbanos, e se xestiona adecuadamente, o risco de contáxios é realmente baixo. Pero claramente, o vertedeiro de Bens é incontrolado.

Outros temas de preocupación son os relativos ao impacto no meio mariño e sobre o tipo de medidas que se deben tomar para resolver o problema concreto que ali existe. Manuel Soto considera que o lixo debe ficar aí, asegurando a estabilidade do vertedeiro, construíndo un muro de contención. Tamén é necesario instalar un sistema de drenaxe de lixiviados e realizar o seu tratamento, e un sistema de evacuación e depuración dos gases, para acabar selando adecuadamente o vertedeiro e recuperar a zona.

ALTERNATIVAS DE FUTURO PARA A XESTIÓN DO LIXO

Ramón Vidal Romani:

A instalación de vertedeiros na Galiza non presenta problemas relacionados co solo, porque o substrato é impermeábel, xeralmente de granito ou de lousa, que ten unhas condicións ideais. Outra cousa é que sexa necesario un deseño específico, unha impermeabilización adicional ou a evacuación e depuración de lixiviados. Como xeólogo, podo dicir que non hai problemas agás nalgunha zona de Ourense ou de Lugo. Non é o caso de Bens. Na Galiza non hai problemas de arxilas expansivas, nen de seismos, podendo construírse vertedeiros que sexan seguros.

Xosé González Ferreira:

A primeira base é ter unha cidadanía que lle de mais importancia a xestión correcta do lixo que a ter un bon estádio.

Manuel Rivas:

Mais realismo, por favor, así non fariamos nada na Coruña, algo que sexa viábel?.

Xosé González Ferreira:

Outro exemplo. Temos que ser conscientes de que hoxe aquí estamos pagando uns 700 millóns en recoller esa colilla que se cae ao chan, en total unhas 200 toneladas

ao ano, unha actuación estética, e non adicamos ese diñeiro para evitar a produción de lixo, por exemplo. Para unha alternativa ecolóxica fai falla en primeiro lugar unha concienciación cidadana, unha participación. E fan falla recursos.

Poderíamos facer referencia ás experiencias que tivemos en Montejurra ou en Córdoba, e que agora estamos planteando para o Morrazo. É necesaria unha estratexia explicativa sobre a utilidade e calidade do compost para usar na agricultura. En Córdoba producimos o viño "As 3Rs" para levar adiante esta labor. Pero tamén sería unha incoerencia que estivesemos a recuperar o papel para reciclar, e que o propio organismo público que paga esa recollida utilice papel de celulosa virxe. Ademais, ten que haber unhas medidas para os primeiros erros: para prevenir e para reducir, e para reutilizar.

Manuel Soto:

É necesario proceder como mínimo a unha separación dobre nos fogares, separando a materia orgánica dos envases e embalaxes, para destinar a primeira á elaboración de compost e os segundos a reciclar. O sistema necesitaría un vertedeiro de apoio para os residuos non recicláveis ou que non o son na situación actual. Esa separación dobre teríase que completar coa separación do papel e do vidro, incrementando o número de contenedores de papel e vidro que xa hoxe hai na cidade para a súa recollida. Asim mesmo é necesario fomentar a redución especialmente das fraccións tóxicas e perigosas, e a súa recollida selectiva. A alternativa dos 3Rs é a única que pode resolver satisfactoriamente o problema dos tóxicos, que non son só as pillas. É necesario tamén fomentar a reutilización de envases e embalaxes, e para elo debería servir esa Lei de envases e embalaxes reiteradamente demandada.

Oliya Núñez:

É hora de ver que debemos facer co lixo e qué é o que debemos demandar ás administracións a este respecto. E hai que afrontar o feito do consumo e falar de reducir antes incluso que de reciclar. Unha alternativa ecolóxica de xestión do lixo debería comezar por cambiar a mesma terminoloxía, deixando de falar de basuras para falar de recursos. Ademais da recollida selectiva considera fundamental esa Lei de envase e embalaxes que constituen xa mais da metade do lixo, e que debería prohibir o PVC, reducir a utilización dos plásticos e fomentar a reutilización do vidro. A incineración é o sistema mais caro de xestión do lixo, até o punto de que hipoteca aos concellos, ao tratar-se de concesións por 25 anos que só se rentabilizan queimando basura, e por tanto xenerando cada vez mais basura.

No debate que seguiu incidíu-se na viabilidade da alternativa dos 3Rs, no funcionamento de diversas experiencias a nivel do Estado, facendo-se eco de feitos como a actuación da fiscalía de Madrid en contra da incineradora de Valdemigómez, ou do recente rexeitamento pola Administración Foral de Guipuzcoa da construción dunha incineradora e da súa aposta pola solución dos 3Rs. Debateu-se asimismo sobre como debería organizarse a sociedade para propoer e conseguir levar adiante a alternativa dos 3Rs na Coruña e Comarca. ■

